

Wpłynęło 05.11.2013 r.
Zrecenzowano 11.12.2013 r.
Zaakceptowano 07.01.2014 r.

A – koncepcja
B – zestawienie danych
C – analizy statystyczne
D – interpretacja wyników
E – przygotowanie maszynopisu
F – przegląd literatury

WPŁYW SIECI NATURA 2000 NA DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARSTW ROLNYCH POŁOŻONYCH NA TERENIE OBSZARÓW SPECJALNEJ OCHRONY „OSTOJA WARMIŃSKA” I „PRZEŁOMOWA DOLINA NARWI”

Wojciech GOTKIEWICZ^{ABCDEF}

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska

Streszczenie

Celem pracy była analiza funkcjonowania gospodarstw rolnych położonych na obszarze Natura 2000. Badaniami przeprowadzonymi na przełomie lat 2012 i 2013 objęto 66 rolników, których gospodarstwa były położone na terenie dwóch obszarów „naturowych”: OSO (obszar specjalnej ochrony) „Ostoja Warmińska” w woj. warmińsko-mazurskim i OSO „Przełomowa Dolina Narwi” w woj. podlaskim. Podstawową metodą badawczą była metoda kwestionariuszowa. Badania wykazały, że położenie gospodarstwa na obszarze prawnie chronionym nie wpływa negatywnie na jego działalność. Wykazano również, że większość rolników nie posiada wiedzy na temat celu ustanowienia obszaru Natura 2000, co może powodować zagrożenie dla chronionych w jego ramach siedlisk i gatunków.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, Natura 2000, program rolnośrodowiskowy, świadomość ekologiczna

WSTĘP

Inicjatywą związaną z ochroną przyrody na terenie całej Unii Europejskiej było stworzenie jednolitego systemu obszarów prawnie chronionych – sieci Natura 2000. Jej podstawowym celem jest ochrona najcenniejszych siedlisk przyrodniczych oraz zagrożonych, w skali całego kontynentu, gatunków flory i fauny. W Polsce sieć Natura 2000 składa się z 144 obszarów specjalnej ochrony (OSO)

Do cytowania For citation: Gotkiewicz W. 2014. Wpływ sieci Natura 2000 na działalność gospodarstw rolnych położonych na terenie obszarów specjalnej ochrony „Ostoja Warmińska” i „Przełomowa Dolina Narwi”. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie. T. 14. Z. 1(45) s. 5–17.

oraz 823 specjalnych obszarów ochrony (SOO), które pokrywają odpowiednio 17,8 i 12,1% powierzchni kraju [GUS 2013]. Istotne znaczenie ma to, że ponad 30% powierzchni obszarów Natura 2000 stanowią grunty wykorzystywane rolniczo. Taka sytuacja może powodować konfrontację interesów właścicieli gospodarstw rolnych oraz wymogów konserwatorskich.

Podstawowym celem badawczym było poznanie funkcjonowania gospodarstw rolnych położonych na obszarach Natura 2000. W pracy postawiono tezę, że posiadanie gospodarstwa rolnego na terenach wchodzących w skład sieci nie wpływa negatywnie na jego działalność.

METODY BADAŃ

Badania terenowe przeprowadzono w 2013 roku na terenie dwóch obszarów, wchodzących w skład polskiej sieci Natura 2000 – OSO „Ostoja Warmińska” (PLB280015) w województwie warmińsko-mazurskim i OSO „Przełomowa Dolina Narwi” (PLB20000) w województwie podlaskim.

„Ostoję Warmińską” zaproponowano jako obszar Natura 2000 przede wszystkim w celu ochrony bociana białego (*Ciconia ciconia*), który osiąga tu największą liczebność i największe zagęszczenie w kraju (71 par na km²). Jest to również bardzo ważna ostoja wielu innych gatunków ptaków. Występują tu aż 93 gatunki ptaków waloryzujące obszary Natura 2000 (w tym 81 gatunków lęgowych i prawdopodobnie lęgowych). Jest wśród nich 38 gatunków ujętych w załączniku I dyrektywy ptasiej [Dyrektywa 2009] i 15 gatunków z „Polskiej czerwonej księgi zwierząt” [GŁOWACIŃSKI (red.) 2001].

Za najcenniejsze walory awifaunistyczne „Ostoi Warmińskiej” należy uznać:

- liczną populację lęgową dwu innych rzadkich w kraju gatunków – orlika krzykliwego (*Clanga pomarina*) i żurawia (*Grus grus*);
- potwierdzone gniazdowanie dwu skrajnie nielicznych w kraju gatunków – gadożera (*Circaetus gallicus*) i łabędzia krzykliwego (*Cygnus cygnus*);
- gniazdowanie innych nielicznych w kraju gatunków: bąka (*Botaurus stellaris*), bociana czarnego (*Ciconia nigra*), gągoła (*Bucephala clangula*), bielika (*Haliaeetus albicilla*), błotniaka łąkowego (*Circus pygargus*), puchacza (*Bubo bubo*), zielonki (*Zapornia parva*), dzięcioła białogrzbietego (*Dendrocopos leucotos*) i wąsatki (*Panurus biarmicus*) [Natura 2000... „Ostoja Warmińska”].

„Przełomowa Dolina Narwi”, to ostoja ptasia o randze europejskiej E 26. Występuje tu co najmniej 40 gatunków ptaków ujętych w załączniku I Dyrektywy Rady 79/409/EWG [Dyrektywa 1979] i 20 gatunków z „Polskiej czerwonej księgi zwierząt” [GŁOWACIŃSKI (red.) 2001]. Stwierdzono tu występowanie 178 gatunków ptaków, w tym co najmniej 125 lęgowych. Jest to obszar własny dla ptaków migrujących w okresie wiosennym, szczególnie dla bataliona (*Calidris pugnax*). W okresie lęgowym „Przełomową Dolinę Narwi” zasiedla dubelt (*Gallinago me-*

dia) – ok. 4% populacji krajowej, batalion (*Calidris pugnax*) i rybitwa białoskrzydła (*Chlidonias leucopterus*) – co najmniej 2-3% populacji krajowej, krwawodziób (*Tringa totanus*) – 1,5–2% populacji krajowej, wodniczka (*Acrocephalus paludicola*) – powyżej 1% populacji krajowej oraz rożeniec (*Anas acuta*), płaskonos (*Spatula clypeata*), sowa błotna (*Asio flammeus*), rycyk (*Limosa limosa*) i rybitwa czarna (*Chlidonias niger*) – co najmniej 1% populacji krajowej. Stosunkowo licznie występują: podróżniczek (*Luscinia svecica*) i strumieniówka (*Locustella fluviatilis*). W 1993 r. na terenie „Przełomowej Doliny Narwi” gnieździł się jeszcze kulon (*Burhinus oedicnemus*), którego gniazdowanie nie zostało później potwierdzone [Natura 2000... „Przełomowa Dolina Narwi”].

W badaniach posłużono się metodą kwestionariuszową i objęto nimi 66 właścicieli gospodarstw rolnych (po 33 w każdym z obszarów). Za kryterium doboru obiektów przyjęto położenie przynajmniej 50% powierzchni gospodarstwa w obszarze Natura 2000.

WYNIKI I DYSKUSJA

Średnia wieku właścicieli badanych gospodarstw wynosiła 41 lat i nie zanotowano tu większych różnic pomiędzy wytypowanymi do badań obszarami. Wśród respondentów zdecydowanie dominowali absolwenci szkół średnich o profilu rolniczym (tab. 1), na uwagę zasługuje jednak to, że więcej niż co dziesiąty rolnik (głównie z województwa warmińsko-mazurskiego) posiadał wykształcenie wyższe.

Tabela 1. Poziom wykształcenia właścicieli badanych gospodarstw

Table 1. Educational level of the farm owners

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi		Ostoja Warmińska		Razem Total	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Podstawowe Primary education	3	9,1	2	6,1	5	7,6
Zawodowe rolnicze Vocational agricultural education	6	18,2	3	9,1	9	13,6
Zawodowe inne Other vocational education	–	–	4	12,1	4	6,1
Średnie rolnicze Secondary agricultural education	20	60,6	12	36,4	32	48,5
Średnie inne Other secondary education	2	6,1	6	18,2	8	12,1
Wyższe rolnicze Higher agricultural education	2	6,1	5	15,2	7	10,6
Wyższe inne Other higher education	–	–	1	3,0	1	1,5

Objaśnienie: *n* – liczba respondentów. Explanation: *n* – number of respondents.

Źródło: badania własne. Source: own study.

Badane gospodarstwa należały do relatywnie dużych obszarowo. Ich średnia powierzchnia wynosiła 26,4 ha (od 6 do 150 ha – tab. 2). Pod tym względem między badanymi obszarami zanotowano jedynie niewielkie różnice. Średnia powierzchnia gospodarstwa na terenie OSO „Przełomowa Dolina Narwi” wynosiła 23 ha, zaś w „Ostoj Warmińskiej” – 29,8 ha. Badane gospodarstwa przewyższały pod tym względem średnie w województwach, w których były położone. W województwie warmińsko-mazurskim średnia powierzchnia gospodarstw w 2012 r. wynosiła 22,88 ha, zaś w podlaskim – 12,2 ha [ARiMR 2012]. Udział powierzchni gospodarstw położonej w granicach obszaru Natura 2000 wyniósł średnio 87% (78,6% w OSO „Przełomowa Dolina Narwi” i 97,8% w OSO „Ostoj Warmińska”) (tab. 2).

Tabela 2. Charakterystyka obszarowa badanych gospodarstw

Table 2. Area-related characteristics of the study farms

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi			Ostoj Warmińska			Razem Total		
	x	min.	max.	x	min.	max.	x	min.	max.
Powierzchnia gospodarstw, ha Farm area, ha									
Ogółem Total area	23,0	6,0	56,9	29,8	6,0	150	26,4	6,0	150
Grunty orne Arable lands	13,7	3,0	56,9	20,3	4,0	80	16,9	3,0	80
Użytki zielone Grasslands	8,7	0,5	14,0	14,2	1,0	70	12,4	0,5	70
Lasy Forests	4,0	0,5	10,0	1,8	0,5	3	3,0	0,5	10
Udział powierzchni usytuowanych w granicach obszaru Natura 2000, % Percent share of lands located within Natura 2000 areas, %									
Ogółem Total area	78,6	55	100	97,8	50	100	87,0	50,0	100
Grunty orne Arable lands	48,3	10	100	96,0	30	100	74,3	10,0	100
Użytki zielone Grasslands	59,1	1	100	97,0	40	100	78,1	1,0	100
Lasy Forests	90,1	22	100	100,0	100	100	94,1	22,0	100

Objaśnienia: wartość: x – średnia, min. – minimalna, max. – maksymalna.

Explanations: value: x – mean, min. – minimum, max. – maximum.

Źródło: badania własne. Source: own study.

Gospodarstwa położone na obszarach Natura 2000 miały w większości wielokierunkowy charakter i dominowała w nich konwencjonalna metoda produkcji. W całej grupie jedynie 6 rolników było właścicielami gospodarstw ekologicznych, w tym 4 z terenu „Ostoj Warmińskiej” (tab. 3).

Obsada trzody chlewnej w badanych gospodarstwach, w sztukach fizycznych na 100 ha użytków rolnych, była znacznie mniejsza niż średnia określona w wyniku „Powszechnego spisu rolnego” w 2010 r. dla zbliżonej grupy gospodarstw, obsada bydła natomiast – większa. Wyniki zbliżone do krajowych otrzymano jedynie w przypadku koni i kóz (tab. 4) [GUS 2011].

Tabela 3. Ogólna charakterystyka produkcji w badanych gospodarstwach rolnych**Table 3.** General characteristics of production in the study farms

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi		Ostoja Warmińska		Razem Total	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Metody produkcji rolniczej Agricultural production methods						
Konwencjonalna Conventional	31	93,9	28	84,8	59	89,4
Ekologiczna Organic	2	6,1	4	12,1	6	9,1
Kierunki produkcji rolniczej Agricultural production trends						
Produkcja zwierzęca Animal production	12	36,4	8	24,2	20	30,3
Produkcja roślinna Plant production	1	3,0	4	12,1	5	7,6
Gospodarstwo wielokierunkowe Diversified farm	20	60,6	21	63,6	41	62,1

Objaśnienie: *n* – liczba gospodarstw. Explanation: *n* – number of farms.

Źródło: badania własne. Source: own study.

Tabela 4. Średnia obsada zwierząt hodowlanych w sztukach fizycznych na 100 ha UR w badanych gospodarstwach**Table 4.** Mean livestock density, in heads, per 100 ha of agricultural area in the study farms

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi	Ostoja Warmińska	Razem Total	Polska Poland
Trzoda chlewna Pigs	30,5	76,2	57,0	98,5
Bydło Cattle	79,3	44,4	59,1	37,2
Konie Horses	1,2	1,4	1,3	1,7
Kozy Goats	0,3	0,3	0,3	0,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS [2011].

Source: own study based on the data GUS [2011].

W strukturze zasiewów w badanych gospodarstwach dominowały zboża oraz – ze względu na dużą obsadę bydła – rośliny pastewne. Porównując oba badane obszary „naturowe” stwierdzono jedynie niewielkie różnice (tab. 5).

Wytypowane do badań obszary Natura 2000 zostały zakwalifikowane jako OSO w listopadzie 2004 r. [Natura 2000 ... „Przełomowa Dolina Narwi”; Natura 2000 ... „Ostoja Warmińska”], podstawową kwestią była zatem odpowiedź na pytanie czy właściciele gospodarstw są świadomi, że należące do nich grunty zostały objęte ochroną prawną. Uzyskane odpowiedzi pokazały, że w większości przypadków rolnicy zdają sobie z tego sprawę. Znacznie bardziej interesująca okazała się analiza źródeł pochodzenia tej wiedzy. Z badań wynika, że informacje na ten temat pochodziły głównie od pracowników ośrodków doradztwa rolniczego, z lokalnych mediów oraz z urzędów gmin. Warto zwrócić uwagę, że wśród wymienionych źródeł nie było instytucji związanych z wyznaczaniem obszarów Natura 2000 i zarzą-

Tabela 5. Średnia powierzchnia zasiewów w badanych gospodarstwach**Table 5.** Mean area of sown crops in the study farms

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi			Ostoja Warmińska			Razem Total		
	<i>x</i>	min.	max.	<i>x</i>	min.	max.	<i>x</i>	min.	max.
Zboża Cereals	10,9	2,0	25	15,3	2,0	52	15,3	2,0	52,0
Ziemniaki Potatoes	1,4	0,2	10	0,8	0,1	4	0,8	0,1	4,0
Pastewne Fodder crops	7,1	2,0	11	12,9	0,5	50	12,9	0,5	50,0
Specjalne Special crops	7,5	0,5	10	4,6	1,0	8	4,6	1,0	8,0
Strączkowe Legumes	–	–	–	4,5	0,5	10	4,5	0,5	10,0
Przemysłowe Industrial crops	–	–	–	3,0	1,0	6	3,0	1,0	6,0

Objaśnienia: wartość: *x* – średnia, min. – minimalna, max. – maksymalna.

Explanations: value: *x* – mean, min. – minimum, max. – maximum.

Źródło: badania własne. Source: own study.

dzaniem nimi (tab. 6). Najbardziej kuriozalny jest jednak fakt, że 9 rolników dowiedziało się o tym, że gospodarują na obszarze „naturowym” od osoby przeprowadzającej badania.

Tabela 6. Źródła informacji o tym, że badane gospodarstwa znalazły się w granicach obszaru Natura 2000**Table 6.** Sources of information on the study farms being included in Natura 2000 area

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi		Ostoja Warmińska		Razem Total	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Doradca rolniczy Agricultural adviser	12	36,4	2	6,1	14	21,2
Media Media	5	15,2	7	21,2	12	18,2
Urząd gminy Commune office	9	27,3	2	6,1	11	16,7
Ankieter Interviewer	2	6,1	7	21,2	9	13,6
Osoby z najbliższego otoczenia Family members, friends, neighbours	6	18,2	–	–	6	9,1
ARiMR The Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture	–	–	6	18,2	6	9,1

Objaśnienie: *n* – liczba respondentów. Explanation: *n* – number of respondents.

Źródło: badania własne. Source: own study.

Ze względu na specyfikę ochrony przyrody w ramach sieci Natura 2000 wiedza o tym, że na danym terenie utworzono obszar chroniony to zdecydowanie zbyt mało. Dużo ważniejszą kwestią jest świadomość celu, w jakim to zrobiono. Celem

Natury 2000 jest utrzymanie korzystnego statusu ochronnego gatunków i siedlisk, dla ochrony których powołano dany obszar [KE 2007].

W artykułe 26. ustawy o ochronie przyrody zapisano, że „*Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, typy siedlisk przyrodniczych oraz gatunki będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, w tym siedliska przyrodnicze i gatunki o znaczeniu priorytetowym, oraz wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000, (...), mając na uwadze zachowanie poszczególnych cennych lub zagrożonych składników różnorodności biologicznej, na podstawie których jest wyznaczana sieć obszarów Natura 2000*” [Ustawa 2004]. Oznacza to, że bez choć powierzchownej wiedzy użytkowników danego obszaru o celach jego ochrony, jej skuteczność może być niewielka. W tym kontekście niepokój budzi fakt, że na obszarach objętych badaniami co trzeci rolnik nie potrafił odpowiedzieć na pytanie o celowość ustanowienia obszaru „naturowego”, zaś wypowiedzi pozostałych cechował tak wysoki stopień uogólnienia, że mogły one się odnosić do dowolnego obszaru prawnie chronionego. Szczególnie niekorzystna była sytuacja w przypadku rolników gospodarujących w granicach OSO „Ostoja Warmińska”, z których 32 nie posiadało żadnej wiedzy na ten temat (tab. 7).

Tabela 7. Wiedza rolników na temat celu utworzenia na ich terenie obszaru Natura 2000

Table 7. Farmers' awareness of the aim of establishing a Natura 2000 area on their land

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi		Ostoja Warmińska		Razem Total	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Nie wiem No idea	4	12,1	32	97,0	22	33,3
Ochrona rzadkich gatunków zwierząt Protection of rare animal species	18	54,5	–	–	18	27,3
Ochrona zagrożonych siedlisk Protection of endangered habitats	12	36,4	1	3,0	13	19,7
Ochrona rzadkich gatunków roślin Protection of rare plant species	8	24,2	–	–	8	12,1

Objaśnienie: *n* – liczba respondentów. Explanation: *n* – number of respondents.

Źródło: badania własne. Source: own study.

Niski poziom wiedzy rolników na temat Natury 2000 potwierdza PEREPECZKO [2011], której zdaniem idee sieci nie przeniknęły w szerszym ujęciu do społeczeństwa, pomimo że funkcjonuje ona w Polsce już od wielu lat. Przyczyn tego BOLTROMIUK [2012] upatruje w samych początkach procesu wdrażania sieci w Polsce. Jego zdaniem brak podstawowych informacji o sieci i zaniechanie uspołecznienia procesu decyzyjnego spowodowały, że lokalne społeczności zostały zniechęcone do idei Natury 2000.

Teoretycznie, ustanowienie każdego obszaru „naturowego” powinny poprzedzać konsultacje społeczne. Zapis o konieczności ich organizowania zamieszczono chociażby w wytycznych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska dotyczących zasad opracowywania planów zadań ochronnych. „*Szczególnie ważne i obligatoryjne w świetle ustawy o ochronie przyrody jest zapewnienie możliwości udziału w powstawaniu projektu PZO «zainteresowanym osobom i podmiotom prowadzącym działalność w obrębie siedlisk i siedlisk gatunków chronionych w obszarze» (...) Do grupy tej należy zawsze zaliczyć (stosownie do uwarunkowań obszaru): (...) rolników, właścicieli lasów niepaństwowych, wspólnoty gruntowe*” [GDOŚ 2012].

Tymczasem, jak wynika z badań, tylko 1 osoba (z województwa warmińsko-mazurskiego) uczestniczyła w konsultacjach społecznych. Na uwagę zasługuje to, że jedynie w przypadku dwóch rolników brak udziału w takich spotkaniach wynikał z ich niezainteresowania tą tematyką. Pozostali albo nie zostali poinformowani o konsultacjach, albo – jak twierdzili – nie były one organizowane na terenie ich zamieszkania (tab. 8). Podobne wyniki otrzymali również GŁOGOWSKA i in. [2013]. Zdaniem tych autorów, jednym z czynników wpływających na konflikty na obszarach Natura 2000 jest niski poziom partycypacji mieszkańców i inwestorów w procesach konsultacyjnych i decyzyjnych.

Tabela 8. Udział respondentów w konsultacjach społecznych na temat utworzenia na ich terenie obszaru Natura 2000.

Table 8. Participation of respondents in public consultations on the establishment of Natura 2000 area on their land

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi		Ostoja Warmińska		Razem Total	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Tak Yes	–	–	1	3,0	1	1,5
Nie No	33	100,0	30	90,9	63	95,5
Brak zainteresowania ze strony rolnika Farmer not interested	1	3,0	1	3,0	2	3,0
Brak informacji No information Nie było konsultacji	27	81,8	3	9,1	30	45,5
No consultations have been carried out	–	–	12	36,4	12	18,2

Objaśnienie: *n* – liczba respondentów. Explanation: *n* – number of respondents.

Źródło: badania własne. Source: own study.

Trudno jednoznacznie ustalić kto ponosi odpowiedzialność za taką sytuację – instytucje zobligowane do organizacji konsultacji czy sami rolnicy. Niezależnie od tego, jest to sytuacja niekorzystna w kontekście właściwego rozwoju omawianych obszarów.

Obszary Natura 2000 w potocznej opinii mieszkańców terenów wiejskich są często traktowane jako hamulec rozwoju społeczno-gospodarczego. Powszechnie przyjmuje się, że ustanowienie obszarów „naturowych” na terenie gminy ma więcej skutków negatywnych niż pozytywnych [MICKIEWICZ, GOTKIEWICZ 2010]. Zdaniem KŁODZIŃSKIEGO [2010] w przypadku produkcji rolniczej, właściciele gospodarstw mogą napotykać na takie problemy jak:

- brak pozwolenia na zalesianie gruntów orných klasy V i VI,
- brak zgody na konserwację urządzeń melioracyjnych,
- hamowanie inwestycji,
- ograniczenia w aplikacji środków ochrony roślin,
- brak swobodnej możliwości zagospodarowania łąk, mokradł i innych siedlisk i brak rekompensat z tego tytułu.

Inaczej widzi to ZIELIŃSKA [2007], której zdaniem obszary cenne przyrodniczo stają się konkurencyjne pod względem ekonomicznym i społecznym. Zdaniem tej autorki ustanowienie obszaru Natura 2000 może przyczynić się m.in. do:

- rozwoju eko- i agroturystyki,
- rozwoju rolnictwa ekologicznego wraz z rozpropagowaniem lokalnych produktów,
- pozyskania zewnętrznych środków finansowych na nowe przedsięwzięcia.

W badaniach zwrócono się zatem do właścicieli badanych gospodarstw rolnych z pytaniem: czy i w jaki sposób fakt zamieszkania na obszarze Natura 2000 wpływa na prowadzoną przez nich działalność oraz – szerzej – na funkcjonowanie lokalnej społeczności. Otrzymane wyniki w większości przeczą przytoczonym wyżej stwierdzeniom. Zdecydowana większość rolników była zdania, że sieć Natura 2000 nie ma żadnego wpływu na prowadzoną przez nich działalność. Zaledwie 15 badanych zaobserwowało jakikolwiek wpływ obszaru chronionego, z czego 4 określiło go jako pozytywny (tab. 9). Do negatywnych aspektów prowadzenia działalności rolniczej na takim obszarze respondenci zaliczyli ograniczenia w produkcji zwierzęcej (1 badany z obszaru „Przełomowej Doliny Narwi”) oraz brak zgody na zalesienie posiadanych gruntów (3 badanych z „Ostoi Warmińskiej”). Do czynników pozytywnych zaliczano przede wszystkim możliwość przejścia na ekologiczne metody produkcji (3 badanych z „Przełomowej Doliny Narwi”).

Podobne tendencje zauważono w przypadku opinii właścicieli gospodarstw rolnych na temat oddziaływania obszaru Natura 2000 na szeroko pojętą społeczność lokalną. W tym przypadku również dominowała opinia, że obszar chroniony nie jest ani stymulantą, ani destymulantą rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Kolejna kwestia dotyczyła rekompensat związanych z ewentualnymi ograniczeniami w gospodarowaniu na obszarze Natura 2000. Najważniejszym obecnie instrumentem finansowym wspomagającym ochronę środowiska na obszarach wykorzystywanych rolniczo jest, funkcjonujący w ramach PROW 2007–2013, program rolnośrodowiskowy. Z myślą o obszarach Natura 2000, w jego ramach funkcjonuje pakiet 5. – „Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodni-

Tabela 9. Opinia respondentów na temat wpływu obszaru Natura 2000 na funkcjonowanie ich gospodarstw oraz życie społeczności w ich najbliższym otoczeniu

Table 9. Respondents' opinions on the impact of Natura 2000 area on both the operation of their farms and the life of communities in the immediate vicinity

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi		Ostoja Warmińska		Razem Total	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Wpływ obszaru Natura 2000 na funkcjonowanie gospodarstwa rolnego						
Impact of Natura 2000 area on the operation of a farm						
Pozytywny Positive	1	3,0	3	9,1	4	6,1
Negatywny Negative	8	24,2	3	9,1	11	16,7
Bez żadnego znaczenia Insignificant	24	72,7	22	66,7	46	69,7
Wpływ obszaru Natura 2000 na funkcjonowanie społeczności lokalnej						
Impact of Natura 2000 area on the functioning of local community						
Pozytywny Positive	4	12,1	1	3,0	5	7,6
Negatywny Negative	7	21,2	2	6,1	9	13,6
Bez żadnego znaczenia Insignificant	22	66,7	25	75,8	47	71,2

Objaśnienie: *n* – liczba respondentów. Explanation: *n* – number of respondents.

Źródło: badania własne. Source: own study.

czych na obszarach Natura 2000”. Oczywiście oprócz wymienionego, rolnicy mają możliwość realizacji każdego z 8 pozostałych pakietów. Należy jednak podkreślić, że środki finansowe wypłacane za uczestnictwo w programie nie są dotacją, a rekompensatą za poniesione nakłady i utracone korzyści. Być może dlatego spośród 66 rolników tylko 8 osób było jego beneficjentami, z czego 7 z obszaru OSO „Przełomowa Dolina Narwi” (tab. 10). Spośród pakietów składających się na pro-

Tabela 10. Udział respondentów w programie rolnośrodowiskowym

Table 10. Participation of respondents in the agri-environmental programme

Wyszczególnienie Specification	Przełomowa Dolina Narwi		Ostoja Warmińska		Razem Total	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Tak Yes	7	21,2	1	3,0	8	12,1
Nie No	26	78,8	32	97,0	58	87,9
Nie złożono wniosku No application submitted	2	6,1	–	–	2	3,0
Brak wystarczającej wiedzy No sufficient knowledge	24	72,7	30	90,9	54	81,8
Nie było takiej potrzeby There was no need	–	–	2	6,1	2	3,0

Objaśnienie: *n* – liczba respondentów. Explanation: *n* – number of respondents.

Źródło: badania własne. Source: own study.

gram największą popularnością cieszyły się „Ekstensywne trwałe użytki zielone” oraz „Ochrona gleb i wód”. Żaden z beneficjentów nie uczestniczył w realizacji pakietu „naturowego”.

Dziwi, że ci z rolników, którzy nie brali udziału w programie, tłumaczyli to brakiem wiedzy na ten temat. Program rolnośrodowiskowy funkcjonuje w Polsce (pomijając jego wersję pilotażową) od 2004 r. trudno więc uwierzyć, że przez ten czas informacje na jego temat nie dotarły do wszystkich zainteresowanych. Wy tłumaczeniem nikłego zainteresowania programem może być raczej konieczność przestrzegania wielu wymogów, z których część to niepłatne minimum rolnośrodowiskowe. Beneficjent jest również zobligowany do przygotowania dokumentacji w postaci planu rolnośrodowiskowego. Zarówno zdaniem rolników, jak i doradców rolnośrodowiskowych jest on zbyt skomplikowany i dlatego należy podjąć się jego uproszczenia. Dodatkowo w przypadku wyboru pakietu związanego z ochroną zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk mogą być wymagane dwie ekspertyzy przyrodnicze – ornitologiczna i siedliskowa [BRODZIŃSKA 2013; GOTKIEWICZ i in. 2012].

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania potwierdziły tezę, że położenie gospodarstw rolnych w granicach obszaru Natura 2000 nie ma wyraźnie negatywnego wpływu na ich funkcjonowanie. Oczywiście ta sytuacja może ulec zmianie w przypadku próby realizacji przez rolnika inwestycji mogących znacząco ingerować w środowisko. Badania wskazały jednak na kilka niepokojących faktów.

- Nie powinna mieć miejsca sytuacja, w której o tym, że gospodarstwo znalazło się w granicach obszaru prawnie chronionego rolnik dowiaduje się od osoby postronnej. Pominięcie właściciela terenu podczas wyznaczania jakiegokolwiek obszaru prawnie chronionego może prowadzić później do powstania niepotrzebnych konfliktów.
- Niepokojący jest stan wiedzy właścicieli gospodarstw na temat celu utworzenia obszarów Natura 2000 w miejscu ich zamieszkania. Skoro obszary te wyznacza się, aby chronić konkretne siedliska i gatunki, powinni o tym wiedzieć wszyscy użytkownicy danego terenu. W przeciwnym razie część cennych zasobów może zostać utracona, nie ze względu na złą wolę, ale z powodu zwykłej niewiedzy potencjalnego sprawcy.
- Brak konsultacji społecznych przed utworzeniem obszaru Natura 2000 jest zjawiskiem niekorzystnym ze względu na zrównoważony rozwój. Tam, gdzie do nich nie doszło, niezależnie z czyjej winy, powinno się rozważyć organizację takich spotkań. Na tego typu inicjatywy nie jest za późno, tak długo, jak długo chronione w ramach obszaru zasoby środowiska pozostają w jego granicach.

- Należy zdawać sobie sprawę, że dla części mieszkańców wsi, zwłaszcza osób starszych, a co się z tym wiąże gorzej wykształconych, „nowoczesne” metody przekazywania wiedzy, mogą być zbyt trudne lub wręcz niemożliwe do przyswojenia. Warto zatem przygotować kampanię informacyjną dostosowaną do wszystkich zainteresowanych.
- Z badań wynika, że program rolnośrodowiskowy nie do końca spełnia pokładane w nim nadzieje. Wydawałoby się, że relatywnie wysokie stawki płatności w pakiecie „naturowym” zachęcą rolników do jego realizacji. Tymczasem związane z nim wymogi, w tym głównie nadmierna biurokracja, ewidentnie odstrasza potencjalnych beneficjentów. Warto zatem rozważyć wprowadzenie na obszarach Natura 2000 znacznych uproszczeń w tym zakresie.

LITERATURA

- ARiMR 2012. Ogłoszenie prezesa agencji restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa z dnia 17 września 2012 r. w sprawie wielkości średniej powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w poszczególnych województwach oraz średniej powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w kraju w 2012 roku [online]. [Dostęp 15.10.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html>
- BOŁTROMIUK A. 2012. Natura 2000 – możliwości i dylematy rozwoju obszarów wiejskich objętych europejską siecią ekologiczną. Problemy Ekorozwoju. Vol. 7. No 1 s. 117–128.
- BRODZIŃSKA K. 2013. Determinanty środowiskowe i gospodarcze wdrażania programu rolnośrodowiskowego. Rozprawy i Monografie. Nr 187. Olsztyn. Wydaw. UWM. ISBN: 978-83-7299-819-4 ss. 149.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa. Dz. Urz. UE L 20/7.
- Dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa. Dz. Urz. L 103 z 25.04.1979.
- GDOŚ 2012. Opracowanie planu zadań ochronnych (PZO) dla obszaru Natura 2000. Wytyczne wydane na podstawie art. 32 ust. 1 w świetle art. 32 pkt. 1 ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Warszawa ss. 60.
- GŁOGOWSKA M., SZENDERA W., CHMIELEWSKI W. 2013. Konflikty społeczne na obszarach Natura 2000 w Polsce. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie. T. 13. Z. 4 (44) s. 31–41.
- GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa. PWRiL.
- GOTKIEWICZ W., BÓRAWSKI P., STEFAŃSKA D. 2012. Funkcjonowanie gospodarstw rolnych uczestniczących w programie rolnośrodowiskowym na przykładzie powiatu mławskiego. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse, Marketing. Nr 8(57) s. 159–173.
- GUS 2011. Zwierzęta gospodarskie i wybrane elementy metod produkcji zwierzęcej. Powszechny spis rolny 2010 [online]. [Dostęp 03.10.2013]. Dostępny w Internecie: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rl_psr2010_zwierz_gosp_i_wybrane_elemy_metod_prod.pdf
- GUS 2013. Ochrona środowiska. Informacje i opracowania statystyczne. Warszawa. ISSN 0867-3217 ss. 599.
- KŁODZIŃSKI M. 2010. Rozwój terenów wiejskich objętych siecią ekologiczną Natura 2000. Wiś i Rolnictwo. Nr 1(146) s. 146–156.

- KE 2007. Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia artykułu 6. dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG [online]. [Dostęp 03.10.2013]. Dostępny w Internecie: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/provision_of_art6_pl.pdf
- MICKIEWICZ B., GOTKIEWICZ W. 2010. Znaczenie i rola obszarów Natura 2000 w życiu gospodarczym gminy. *Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych*. Nr 45 s. 145–152.
- Natura 2000 – standardowy formularz danych dla specjalnych obszarów ochrony (OSO), proponowanych obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty (pOZW), obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty (OZW) oraz specjalnych obszarów ochrony (SOO), Obszar PLB280015. Nazwa obszaru „Ostoja Warmińska”.
- Natura 2000 – standardowy formularz danych dla specjalnych obszarów ochrony (OSO), proponowanych obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty (pOZW), obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty (OZW) oraz specjalnych obszarów ochrony (SOO), Obszar PLB200008. Nazwa obszaru „Przełomowa Dolina Narwi”.
- PEREPECZKO B. 2011. Świadomość ekologiczna mieszkańców i ich postawy proekologiczne. W: *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000 w świetle badań empirycznych*. Pr. zbior. Red. A. Bołtomiuk. Warszawa. IRWiR PAN s. 187–217.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz.U. 2004. Nr 92 poz. 880.
- ZIELIŃSKA A. 2007. Konkurencyjność obszarów przyrodniczo cennych. W: *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności*. Pr. zbior. Red. T. Bernat. Szczecin. Wydaw. PRINT GROUP Daniel Krzanowski s. 162–172.

Wojciech GOTKIEWICZ

**THE IMPACT OF NATURA 2000 NETWORK ON THE ACTIVITIES OF FARMS
LOCATED WITHIN SPECIAL PROTECTION AREAS
“OSTOJA WARMIŃSKA” AND “PRZEŁOMOWA DOLINA NARWI”**

Key words: *agri-environmental programme, environmental awareness, farm, Natura 2000*

S u m m a r y

The aim of the study was to analyse the operation of farms located within Natura 2000 areas. The research was carried out at the break of 2012 and 2013 and covered 66 farmers whose farms were located within two “nature” areas, namely the Special Protection Area “Ostoja Warmińska” in Warmińsko-Mazurskie province, and the Special Protection Area “Przełomowa Dolina Narwi” in Podlaskie province. Survey with questionnaires was the primary research method. The study showed that the location of a farm within protected area had no negative impact on the operation thereof. It was also demonstrated that the majority of farmers were not aware of the aim of establishment of Natura 2000 areas, which may pose a threat to habitats and species being protected within the area concerned.

Adres do korespondencji: dr hab. W. Gotkiewicz, prof. UWM, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, pl. Łódzki 2, 10-727 Olsztyn; tel. +48 89 523-32-60, e-mail: Wojciech.Gotkiewicz@uwm.edu.pl